

УДК [340.132:[342.71:314.15]](477)
DOI <https://doi.org/10.32782/pdu.2024.2.6>

М. М. Бедрій

кандидат юридичних наук, доцент, адвокат,
докторант кафедри історії держави, права та політико-правових учень
юридичного факультету
Львівського національного університету імені Івана Франка

Б. П. Козьмук

кандидат юридичних наук,
завідувач правничого відділення Техніко-економічного коледжу
Національного університету «Львівська політехніка»

МЕРЕЖА ПРИНЦИПІВ МІГРАЦІЙНОГО ПРАВА УКРАЇНИ: СПРОБА ТЕОРЕТИЧНОГО ОСМИЛЕННЯ

Стаття присвячена принципам міграційного права як основоположним засадам цієї галузі. Висвітлено поняття принципів міграційного права та їхнє значення для функціонування галузі. У зв'язку з «молодістю» галузі міграційного права його принципи не становлять визначеного та вичерпного переліку, а є динамічною матерією з низьким рівнем стабільності. Питання принципів міграційного права сьогодні є передусім матеріалом юридичної доктрини, яка поступово інтегрує їх у національне законодавство України. З означених причин принципи міграційного права становлять радше різномірну мережу, ніж монолітну систему.

Класифіковано принципи міграційного права на загальні (характерні всій галузі міграційного права) та спеціальні (притаманні одному чи кільком міграційно-правовим інститутам). До загальних принципів міграційного права віднесено наступні: принцип верховенства права, принцип законності, принцип пріоритету національної безпеки України, принцип гарантування прав і свобод людини, принцип свободи пересування та вільного вибору місця проживання, принцип рівності перед законом, принцип демократизму, принцип взаємної відповідальності людини та держави, принцип гуманізму (у тому числі шанобливого ставлення до людської гідності) та принцип справедливості (об'єктивної та відповідної рівню правосвідомості суспільства).

З-поміж спеціальних принципів висвітлено принципи громадянства України, правового статусу біженців і правового статусу закордонних українців. Оскільки міграційне право комплексною галуззю права, йому характерна значна кількість міжгалузевих принципів, як і міжгалузевих правових інститутів. Охарактеризовано співвідношення принципів міграційного права з принципами міграційної політики України, публічного управління міграцією та міграційного контролю. Зроблено висновок, що вказані принципи підпорядковуються принципам міграційного права, яке становить для них нормативну базу.

Ключові слова: галузь права, верховенство права, національна безпека, свобода пересування, міграційна політика.

Вступ. Міграція населення становить значний виклик для сучасного світу, який стрімко розвивається, глобалізується та цифровізується. Цей виклик є неоднозначним, оскільки він має як переваги, так і несе великі ризики. В українських умовах міграція ускладнюється злочин-

ною російською агресією, воєнним станом і мобілізацією військовозобов'язаних осіб. Для збалансування існуючих і потенційних міграційних процесів необхідні передусім ефективні управлінські рішення та відповідне законодавство. Становлення галузі міграційного права

України тісно пов'язане із вирішенням вказаних завдань та потребує не тільки нормативної бази, але і доктринального підґрунтя. Тому дослідження принципів міграційного права є актуальним, оскільки на них будується вся система згаданої галузі, її правові інститути та юридичні норми.

Матеріали та методи. Для дослідження принципів міграційного права України необхідним є опрацювання міграційно-правової, теоретично-правової, адміністративно-правової та іншої літератури. Зокрема важливими є публікації В. Авер'янова, А. Бойчука, І. Гарної-Іванової, В. Горбатенка, С. Гусарова, Т. Дракохруст, Т. Коломієць, В. Колпакова, А. Лелеко, Р. Мельника, П. Рабіновича, В. Тertiшника, Н. Цекалової, А. Школика та ін. Необхідно також проаналізувати чинне законодавство України в частині нормативного закріплення принципів міграційного права та їхньої реалізації.

Основним методом, застосованим у статті, є формально-догматичний (формально-юридичний). З його допомогою відбувається побудова понять, встановлення їхнього змісту та співвідношення з текстами нормативно-правових актів. Крім того, використовуються системно-структурний, типологічний та інші методи. Логічні методи (прийоми дослідження) дозволяють як узагальнити, так і конкретизувати отримані результати наукової розвідки.

Мета статті полягає у з'ясуванні особливостей, ланок і змісту мережі принципів міграційного права як самостійної комплексної галузі українського права.

Результати. *Принципами міграційного права* є основні ідеї, керівні положення, які характеризують зміст цієї галузі права, відображають закономірності її розвитку і визначають напрями та способи правового регулювання суспільних відносин у сфері міграції населення. Принципи міграційного права займають пріоритетне становище стосовно міграційно-правових норм. Принципи міграційного права можна назвати «меганормами», адже на їхній підставі повинні розвиватися інші норми міграційного права. *Значення принципів міграційного права* полягає в тому,

що вони виконують системоутворюючу роль, викликаючи формування нових міграційно-правових інститутів; виступають орієнтиром в процесі законодавчої й іншої нормотворчої роботи; забезпечують державний контроль за міграцією населення; заповнюють прогалини в правовому регулюванні міграційних відносин [1, с. 331-332].

Міграційному праву, як і кожній галузі українського права, характерний власний набір принципів. Вони не становлять визначеного та вичерпного переліку, а є динамічною матерією з низьким рівнем стабільності. Поясненням цієї особливості є «молодість» галузі міграційного права, поняття, принципи та положення якої перебувають на стадії апробації, обробки й утвердження. Тому питання принципів міграційного права сьогодні є передусім матеріалом юридичної доктрини, яка поступово інтегрує їх у національне законодавство. З означених причин принципи міграційного права ще не є монолітною системою, а становлять різнорівневу мережу, структура та функціонування якої викликають значний інтерес.

Праву характерна широка система принципів. Зокрема П. Рабінович систематизував їх у три основні види – загальнолюдські (втілюють кращі здобутки світової історії людства), типологічні (присутні у відповідному історичному типі держави) та конкретно-історичні (прив'язані до чіткого простору та часу). Своєю чергою конкретно-історичні принципи права класик української юриспруденції поділяв на загальні (поширюються на всю правову систему), галузеві (притаманні конкретній галузі) та міжгалузеві (належать до кількох галузей права) [2, с. 114].

Принципи галузі міграційного права (галузеві) також можна поділити на загальні (характерні всій галузі) та спеціальні (характерні її частині). *Загальними* є принципи, які визначають зміст усієї галузі міграційного права. До них належать наступні [3, с. 98-100]:

– *Принцип верховенства права.* Ст. 8 Конституції України задекларувала, що в Україні визнається і діє принцип верховенства права. Він означає, що право має вищу юридичну силу, ніж інші соціальні

норми, і кожен орган держави повинен йому підпорядковуватися. В. Авер'янов вважав, що принцип верховенства права варто розуміти як принцип функціонування держави, який повинен забезпечувати підпорядкування всіх без винятку державних інститутів реалізації та захисту прав людини, а також пріоритетність цих прав перед усіма без винятку цінностями демократичної, соціальної та правової держави [4, с. 267].

– *Принцип законності* передбачає чітке дотримання вимог законодавства під час здійснення міграційних процесів.

– *Принцип пріоритету національної безпеки України*. Згідно з п. 9 ч. 1 ст. 1 закону «Про національну безпеку України» такою безпекою вважається захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз [5]. В умовах протидії російській агресії та іншим загрозам вкрай важливо визнати фундаментальне значення безпекових інтересів держави під час контролю за міграційними процесами як через державний кордон України, так і по її території.

– *Принцип гарантування прав і свобод людини* означає те, що в ході здійснення міграційних процесів повинні бути забезпечені умови для належної реалізації, охорони та захисту цих можливостей фізичних осіб.

– *Принцип свободи пересування та вільного вибору місця проживання* гарантується як міжнародним правом, так і національним законодавством України. Він перебуває основі міграційного права, яке вибудовується з огляду на потребу реалізації відповідного принципу [6, с. 30]. Хоча стосовно нього встановлені відповідні обмеження, вони не змінюють засадничого значення свободи пересування та вільного вибору місця проживання.

– *Принцип рівності перед законом* зобороняє надання суб'єктам неправомірних переваг чи вчинення необґрунтованих дискримінацій у ході міграції. Суб'єкти владних повноважень повинні однаково підходити до вирішення випадків стосовно мігрантів, які є об'єктивно подібними [7, с. 35]. Відтак, не може бути привілеїв

чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного й соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками [8, с. 26].

– *Принцип демократизму* полягає в участі народу та громадянського суспільства в прийнятті рішень стосовно міграції. Як правило, це відбувається через інститут народного представництва, адже система виконавчої влади формується Верховною Радою та Президентом України, що обираються громадянами. Держава враховує суспільну думку щодо при формуванні та реалізації міграційної політики.

– *Принцип взаємної відповідальності людини та держави* (у контексті міграційного права може йти мова як про державу походження, так і державу перебування) виражається в тісному юридичному зв'язку між ними, закріпленому у відповідних міграційно-правових нормах. У разі їхнього порушення настає юридична відповідальність.

– *Принцип гуманізму* вимагає шанобливого ставлення до людської гідності. Особливо це стосується мігрантів, які прибувають у нову державу, перебуваючи у пошуках захисту, притулку чи праці. Вони стають соціально вразливою категорією населення, тому цей принцип важливо належно реалізувати стосовно них, як і стосовно інших суб'єктів міграційних правовідносин.

– *Принцип справедливості* виражається насамперед у правильності, обґрунтованості та необхідності рішень, дій і бездіяльності. Справедливість виступає належним імперативом, що відповідає сутності, правам і потребам людини [9, с. 604]. Вона повинна бути об'єктивною, відповідати рівню правосвідомості суспільства.

Спеціальними є принципи, які поширюють свою дію не на всю галузь міграційного права, а на конкретний міграційно-правовий інститут чи декілька інститутів. До прикладу, правовому інституту біженців характерні такі принципи: неприпустимість дискримінації біженців за ознакою раси, віросповідання, громадянства, приналежності до певної соціальної групи або політичних переконань;

гарантоване надання державою біженцям основних прав, що впливають із їхнього статусу, і свобод, якими користуються власні громадяни, і можливість їх судового захисту; заборона вислання або примусового повернення біженців у країни, з яких вони прибули, крім випадків, передбачених законом; безпосередня особиста участь біженців у облаштуванні на новому місці проживання за державної підтримки їхньої ініціативи й самодіяльності; координація дій на міжнародному, міждержавному й національному рівнях урядових і неурядових організацій і самих біженців у вирішенні їхніх проблем [10, с. 18].

У ст. 1² закону України «Про закордонних українців» було визначено основні засади співпраці нашої держави з відповідними особами: визнання невід'ємності та належності кожній особі від народження основних прав і свобод людини і громадянина; розв'язання проблем становлення та консолідації української нації; обов'язковість задоволення національно-культурних і мовних потреб закордонних українців; взаємне збагачення надбаннями духовної та матеріальної культури; взаємодія з іншими державами у сфері забезпечення прав і свобод закордонних українців на засадах обов'язковості дотримання загально-визнаних принципів і норм міжнародного права, зокрема невтручання у внутрішні справи інших держав; паритет у забезпеченні іноземними державами та Україною прав і потреб закордонних українців та національних меншин України [11]. Вказані принципи у контексті міграційного права варто визнати спеціальними, оскільки вони характерні саме правовому інституту закордонних українців.

Міграційному праву як комплексній галузі українського права притаманний значний обсяг міжгалузевих принципів – таких, що притаманні не тільки йому, але й іншим галузям. Це пояснюється у тому числі тим, що в системі міграційного права присутні декілька міжгалузевих інститутів, яким властиві відповідні принципи. Оскільки за порушення міграційно-правових норм можуть наступати різні види юридичної відповідальності (адміністративна, кримінальна тощо), то і принципи

цих видів відповідальності також матимуть чинність. Також правовий інститут громадянства знаходиться на перехресті конституційного та міграційного права, а тому його принципи стосуються обох галузей. Можна вказати й більше прикладів.

Зокрема про них йдеться в ст. 2 закону «Про громадянство України», яка передбачає наступні принципи: єдиного громадянства; запобігання виникненню випадків безгромадянства; неможливості позбавлення громадянина України цього громадянства; визнання права громадянина України на зміну громадянства; неможливості автоматичного набуття громадянства України іноземцем чи особою без громадянства внаслідок укладення шлюбу з громадянином України або набуття такого громадянства його дружиною (чоловіком) та неможливості автоматичного припинення громадянства України одним з подружжя внаслідок припинення шлюбу або припинення громадянства України другим з подружжя; рівності перед законом громадян України незалежно від підстав, порядку і моменту набуття ними громадянства; збереження громадянства України незалежно від місця проживання громадянина [12].

Можна обґрунтовано припустити й те, що є принципи правового інституту громадянства України, які поки що не зафіксовані у цьому статусі в згаданому законі. Вони можуть перебувати виключно на доктринальному рівні чи в тексті інших законів. До прикладу, ч. 1 ст. 7 закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» встановлено обов'язок особи, яка має намір бути громадянином України, засвідчити відповідний рівень володіння державною мовою [13]. Цей обов'язок доцільно сформулювати в законі «Про громадянство України» як принцип необхідності володіння громадянами України державною мовою.

Принципи міграційного права тісно пов'язані з *принципами міграційної політики України*, хоча й не тотожні їм. Міграційне право становить правову основу для формування та здійснення міграційної політики, тому принципи зазначених явищ повинні бути взаємоузгодженими та не можуть перебувати у суперечності.

В указі Президента України від 18 жовтня 1997 р. «Про основні напрями соціальної політики на 1997–2000 роки» [14] було сформульовано базові принципи міграційної політики держави: вільний в'їзд і виїзд громадян України; рівність перед законом іноземців і громадян України; диференційований підхід до різних категорій іммігрантів залежно від національних інтересів держави [15]. Як видається, ці принципи зберігають актуальність і по сьогодні.

Стратегія державної міграційної політики України на 2017–2025 рр., затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України, визначила наступні принципи реалізації цієї політики: верховенство права; захист прав людини та основних свобод; прозорість діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування; запобігання і боротьба з усіма формами та проявами расизму, ксенофобії та пов'язаної з ними нетерпимості; неприпустимість будь-яких форм дискримінації; заохочення культурного розмаїття; сумісність міграційної політики з іншими сферами діяльності держави; координація та співробітництво на державному, регіональному та місцевому рівні; активне залучення громадських партнерів, наукових кіл, міжнародних організацій; наукова обґрунтованість рішень, які приймаються; гнучкість, що передбачає періодичне коригування тактичних завдань та заходів з метою досягнення стратегічних цілей [16].

Ще одним суміжним комплексом керівних положень є *принципи публічного управління міграцією*. Як відомо, публічне управління міграцією є формою реалізації міграційної політики держави через діяльність системи органів виконавчої влади та інших уповноважених суб'єктів. Тому принципи такого управління повинні відповідати як принципам міграційного права, так і принципам міграційної політики. О. Панова пропонує згрупувати принципи управління міграцією у такі види: загальноправові (верховенство права; законність; рівність; забезпечення використання державної мови); міжгалузеві (прозорість; активне залучення громадських партнерів, наукових

кіл, міжнародних організацій; взаємодія та координація на міжнародному, державному, регіональному та місцевому рівні; наукова обґрунтованість; гнучкість); галузеві (контролю внутрішньої та зовнішньої міграції; сприяння поверненню в Україну закордонних українців; диференційованого підходу держави до вирішення проблем різних категорій мігрантів; територіальної збалансованості внутрішньої міграції) [8, с. 27].

Міграційний контроль варто визнати складовою публічного управління міграцією населення. Відтак, його принципи повинні перебувати у відповідності з принципами публічного управління міграцією, державної міграційної політики України та міграційного права. До *принципів міграційного контролю* відносять наступні: гарантування державної безпеки і національних інтересів, а також загальнодержавних підходів у проведенні міграційної політики; недопущення будь-яких проявів дискримінації та ксенофобії, захист і забезпечення умов для реалізації мігрантами своїх прав, свобод і законних інтересів, а також виконання обов'язків, передбачених законодавством; забезпечення кожному, хто на законних підставах перебуває на території України, свободи пересування, вибору місця проживання, права вільно залишати територію України, за винятком обмежень, встановлених законодавством; запобігання масовим стихійним і нерегульованим процесам міграції населення і всередині країни, і за її межі; створення спеціальних державних соціально-економічних і національно-культурних програм, заснованих на науковому прогнозі міграційного потенціалу; протидія незаконній міграції, незаконному працевлаштуванню мігрантів і торгівлі людьми; взаємодія та координація діяльності органів виконавчої влади та громадських організацій у сфері міграції на державному та міжнародному рівнях [17, с. 90].

Подібно до принципів міграційного права в юридичній літературі пропонують класифікувати принципи міграційного контролю на загальні (характерні всій системі міграційного контролю) та спеціальні (притаманні конкретним ланкам міграційного контролю) [18, с. 91].

Висновки. Отже, принципи міграційного права є широкою категорією та складною конструкцією, що містить багато рівнів, ланок і надбудов. Мережа принципів міграційного права включає як загальні принципи права, так і конкретні принципи цієї галузі та її інститутів. Оскільки міграційне право є комплексною галуззю, для неї важливе значення мають міжгалузеві принципи, особливо на рівні перехресних (спільних) інститутів – громадянства, трудової міграції, юридичної відповідальності тощо. Щільний функціональний взаємозв'язок (подекуди й дублювання) простежується між принципами міграційного права та принципами міграційної політики, публічного управління міграцією, міграційного контролю та ін. Принципи перелічених явищ перебувають у підпорядкуванні принципам міграційного права, оскільки воно становить нормативну базу для їхнього здійснення.

Список використаної літератури:

1. Мельник Р. С. Принципи адміністративного права. *Адміністративне право України: словник термінів* / За заг. ред. Т. О. Коломоець, В. К. Колпакова. Київ: Ін Юре, 2014. С. 331–332.
2. Рабінович П. М. Основи теорії та філософії права. Львів: ЛОБФ «Медицина і право», 2021. 255 с.
3. Адміністративне право України. Академічний курс у 2-х т. / Ред. кол. В. Б. Авер'янов (гол.) та ін. Т. 1. Загальна частина. Київ: Юридична думка, 2007. 592 с.
4. Авер'янов В. Б. Проблеми забезпечення верховенства права у сфері виконавчої влади. *Українське право*. 2006. № 1. С. 267–276.
5. Про національну безпеку України: закон України від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.
6. Бойчук А. Ю. Загально-правові принципи міграційного права. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2013. № 1. С. 29–31.
7. Школик А. Порівняльне адміністративне право. Львів: ЗУКЦ, 2007. 308 с.
8. Панова О. О. Принципи державного управління в сфері міграції. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 8. С. 25–27.
9. Горбатенко В. П., Тertiшник В. М. Справедливість. *Юридична енциклопедія: в 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (гол.) та ін. Том 5: П-С*. Київ: Укр. Енцикл., 2003. С. 604.
10. Міграційне право України / за ред. С. М. Гусарова. Харків: Дім реклами, 2016. 296 с.
11. Про закордонних українців: закон України від 4 березня 2004 р. № 1582-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1582-15#n11>.
12. Про громадянство України: закон України від 18 січня 2001 р. № 2235-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14#n35>.
13. Про забезпечення функціонування української мови як державної: закон України від 25 квітня 2019 р. № 2704-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#n61>.
14. Про основні напрями соціальної політики на 1997-2000 роки: указ Президента України від 18.10.1997 р. № 1166/97. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1166/97#Text>.
15. Цекалова Н. І. Міграційна політика як одна із форм здійснення державного регулювання у міграційній сфері. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. Вип. 3 (9). С. 246–254.
16. Про схвалення Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 липня 2017 р. № 482-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/482-2017-%D1%80#Text>.
17. Лелеко А. М. Міграційний контроль: сучасний стан та розвиток в Україні. *Право та державне управління*. 2020. № 2. С. 87–91.
18. Гарна-Іванова І. О. Принципи міграційного контролю в Україні. *Наше право*. 2014. № 4. С. 90–95.

Bedrii M., Kozmuk B. The network of principles of migration law in Ukraine: an attempt at theoretical reflection

The article is devoted to the principles of migration law as fundamental tenets of this branch of law. The concept of migration law principles and their significance for the functioning of the branch are highlighted. Given the «youth» of the migration law branch, its principles do not constitute a defined and exhaustive list but rather a dynamic matter with a low level of stability. Today, the principles of migration law are primarily a subject of legal doctrine,

which gradually integrates them into Ukraine's national legislation. For these reasons, the principles of migration law are more akin to a multi-level network than a monolithic system.

The principles of migration law are classified into general principles (characteristic of the entire branch of migration law) and special principles (pertaining to one or several migration law institutes). The general principles of migration law include: the rule of law, the principle of legality, the principle of prioritizing Ukraine's national security, the principle of guaranteeing human rights and freedoms, the principle of freedom of movement and free choice of residence, the principle of equality before the law, the principle of democracy, the principle of mutual responsibility between the individual and the state, the principle of humanism (including respectful treatment of human dignity), and the principle of justice (objective and corresponding to the level of public legal consciousness).

Among the special principles, the principles of Ukrainian citizenship, the legal status of refugees, and the legal status of Ukrainians abroad are highlighted. Since migration law is a complex branch of law, it is characterized by a significant number of intersectoral principles, as well as intersectoral legal institutes. The relationship between the principles of migration law and the principles of Ukraine's migration policy, public management of migration, and migration control is also examined. It is concluded that these principles are subordinated to the principles of migration law, which provides a normative basis for them.

Key words: *branch of law, rule of law, national security, freedom of movement, migration policy.*